كاريگەری شێواز لەشیعری کوردیدا

پ. ی سروود وەلی ئیسماعیل جاف   پ.ی.د مەهاباد عەبدوالکەریم ئەحمەد
Surood2016@gmail.com   mahabadAbdulkarim@gmail.com
کۆلێجی پەروەردەی – ئبین روشد زانکۆی بەغدا

تاريخ التقديم: ٢٩٨ في ٢٠١٧/٩/١٨
تاريخ القبول: ٥٣٨ في ٢٠١٨/١٠/١٨

پوختەی توێژینەوەکە:

زمان وئەدەب وەك دوو بابەتی جیاواز مرۆڤ سەیری دەکات بەڵام لەراستیدا زمان وئەدەب پێوەندێکی قووڵ و توند لە نێوانیاندا هەیە کە بوونی زمان نەبێت بەرهەمی ئەدەبی نانووسریتەوە وگەشە ناکات.

ئینجا لەنێوان زمان وئەدەب ناوەندێتی سەرەکی هەیە کەپێی ئەڵێن شێوە وشێوازە کە دووجەمسەری سەرەکین ودەبێت لە هەموو هۆنراوەیەك هەبێت ، زمان وئەدەب یەك چەقیان هەیە چۆن هەموومان دەزانین هۆنراوە هەست و سۆزی ناخەوەی مرۆڤە هونیار لەرێی جۆری نووسینی خۆی بە زمانی سادەو ساکارو وشەی واتادار ئامانجی خۆی بۆ خوێنەر دەگەیەنێت.

ئەم لێکۆڵینەوەمان لەدوو تەوەرەی سەرەکی پێك هاتووە : تەوەرەی یەکەم بەناونیشانی ((پێوەندی نێوان شێواز وزمان)) دایە وتەوەرەی دووەم بەناونیشانی ((شێوە لە هۆنراوەی کوردیدا)) هیوادارین بەم لێکۆڵینەوەیە هەندێ لە سامانی ئەدەبی کوردیمان دەوڵەمەند بکەین وخزمەتی کتێبخانەی کوردی بکەین.

تەوەرەی یەکەم : (پێوەندی نێوان شێواز وزمان)

تأثير الأسلوب في الشعر الكرديّ

م. سرود ولي إسماعيل الجاف   أ.م.د. مهاباد عبد الكريم أحمد
جامعة بغداد / كلية التربية ابن رشد للعلوم الإنسانية

الملخص:

يتناول بحثنا هذا الشكل والاسلوب واللغة في الشعر الكردي وهذه العناصر تعتبر من الاساسيات لبناء القصيدة وقد اعتمدنا في دراستنا نماذج من الشعر الكلاسيكي الكردي القديم والذي ظل سائدا حتى مطلع العشرينات من القرن الماضي، تناولنا في المحور الاول اسلوب الشعر الكلاسيكي بصورة مبسطة واللغة التي كتب بها الشعراء الكلاسيكيين اشعارهم والعلاقة الوثيقة بين اسلوب اشعارهم واللغة التي كتبوا بها تلك الاشعار. واتخذنا نماذج شعرية لشعراء كلاسيكيين امثال نالي ومحوي تاكيدا منا على دورهم في صياغة الكلمات الكردية الاصلية والاسلوب المؤثر في المستمع و المتلقي ثم بعد ذلك تحدثنا عن الشعر الحديث واسلوبه واللغة التي كتب فيها الشعر واتخذنا من اشعار كوران وشيخ نوري شيخ صالح انموذجا. أما المحور الثاني فقد تحدثنا عن الشعر الكردي الحديث وكيف تطور علاقة اللغة الشعرية على الشعرفلقد ارتأينا الى انه هناك علاقة وثيقة بين الشكل والاسلوب واللغة من ابرز السمات الفنية للشعر هو اللغة والاسلوب للشاعر من حيث تأثيره على القارئ ونرجو من الله الموفقية ونكون قد وفقنا في دراستنا هذه.

The effect of style in Kurdish poetry

M. Sarod waaly Ismail ALjaf Dr.Mahabad Abdel Karim Ahmed
University of Baghdad / College of Education Ibn Rushd for Humanities

Abstract:

This research deals with form, style and language in Kurdish poetry. These elements are considered essential for the construction of the poem. In the current research, we adopted the classical Kurdish style of poetry, which prevailed until the early 1920s. The classics notice their close relationship between the style of their notice and the language in which they wrote that notice.

And then we talked about the modern poetry and style and language in which he wrote this poetry or type of poetry and made us of the Koran and Sheikh Nuri Sheikh Saleh model .As for the second section, we dealt with the form in modern Kurdish poetry and how it evolved and its relation to the language of poetry. We have seen that there is a close relationship between form, style and language as one of the most prominent artistic features is the language and style of the poet in terms of its impact on the reader.

Key words: poetry, evolve, impact, and elements.

پێش ئەوەی ڕاستەوەخۆ بچینە نێو باسەکەمان لەسەرەتادا بەپێویستی دەزانین ئاماژە بەوە بکەین کە مرۆڤ هەرلە سەرەتای ژیانییەوە بۆ ئەوەی کە، لەیەکتر بگەن و دەربڕین و گوزارشت کردن لە پێویستەکانی ئەوە بوو کە زمان بزانێت و بەکاربهێنێت بۆیە و لە بەر ئەوە زمان کلیلی گەلێ ئاڵۆزی و گیروگرفتی ژیان بووە، هەروەها زمان دەربرینکردنی سۆز وئەندێشەی مرۆڤ بووە هەر لە کۆنەوە.

پێوەندی زۆر گرنگ هەیە لەنێوان شێوازو وزماندا چونکە شێواز وەك فۆڕم نیشان دەدات هەرچەندە لایەنی چۆنێتی زمانی دەربڕین لە هیچ کاتێك فەڕاموش ناکرێت.

لەئەدەبی کوردیدا هەروەك چۆن لە ئەدەبی عەرەبی وفارسی وتورکیدا، شێواز لە ڕێگەی توانست وشالاوی ئەدەبییاتی بییانییەوە لە دایك بووە هەروەها گەلێ ناوی لێنراوە لەوانەیە : ((ڕێك، ڕێڕەو، خۆڕەوشت، هەڵسوکەووت ......))[1].

لەسەدەکانی کلاسیکیدا یاساکانی شێوازلەلای لاتینییەکان ودواتر لە ئەدەبی ئەوروپاییەکان هەمان یاساکان کتێبی (هونەری و هۆنراوەی) ئەرستۆ لە خۆگرتبوو[2].

عەزیز گەردی بەم شێوەیە باسی شێوازی نووسین دەکات ودەڵێت : (شێوازی نووسین بریتی یە لەو ڕێ و شوێن و ڕەنگ و روخسارەی کە نووسەر لە نووسیندا هەیەتی، ئەویش جۆری بیرکردنەوە وهەست و نەست وسۆز وگوداز ووشەبازی ودارشتنی رستەو هەرشتێکی دی دەگرێتەوە کە پێوەندی بە نووسەرو نووسینە کەیەوە هەبێ)[3]، بۆیە ولەبەر ئەمە نووسەرو هۆنیاران بۆ ئەوەی شێوازی دەربڕینەکانیان باش و ڕازاوە و کاریگەر بێت وتایبەنمەندی خۆی هەبێت دەبێت جۆرە پێوەندییێکی قووڵ لە نێوانیان هەبێت.

دروست بوونی زمانی نووسینی ئەدەبی شێوازێکی تایبەتە بۆیە دەبێت هەر هۆنیارێك یان نووسەرێك زمانی ئەدەبی تایبەت بە خۆی هەبێت کە بە هۆیەوە خەڵکەکە پێی بناسێنێت چونکە لەبواری هۆنراوەدا

زمانی نووسینی هۆنراوە گرنگترین بە شەكانی شێوازی هۆنراوە نی یە چونكە بەهۆیەوە هۆنیار دەتوانێ جوانی وكاریگەری شێوازە هۆنراوە ییەكەی پێشكەش بكات هەروەها وەكو جۆرە جیاكردنەوەیەكی سەربەخویی یە لە نێوان شێوازی كلاسیكی و شێوازی نوێی شیعریدا دەستنیشان دەكات.

لە بەرهەمی هۆنیاراندا، زمان وشێواز دیاردەیەكی گۆڕاوە، هەریەك لەوانە بەتوانستی دەسەڵاتی شارەزایی خۆی هەیە، هەر لەیاساكانی زمان دەردەچێ تایبەتمەندییەكانی شێواز لەناو شێوازی هەر هۆنیارێكیدا، واتایەكی فراوانی بە خودی شێواز دەبە خشێت دەتوانین لێرەدا بڵێین كە شێواز ئاوێتەی هەر پێناسەیێك بێت لە پێكهاتنی زمانی هۆنراوەیی هۆنیارەكاندا.

لێرەدا ئێمە كە باس دەكەین، لەوئاستەی كە هۆنراوە دەبێتە بەشێك لە زمان، هۆنراوەیەتی هەر بەشێكە لە شێوازگەری، هەروەها زمانی هۆنراوە دەبێتە هۆكاری پیشاندانی چیینیەتی هۆنراوە بەواتایەكی تر، جوانی هۆنراوە لە رێگای زمانی هۆنراوە ییەوە ئاشكرا دەبێت وسەرنج ڕاكێش دەبێت بۆ خوێنەر وگوێگر.

زمانی هۆنراوەیی فراوانترین ئاستی هۆنراوەیە، هەروەها دەربارەی بەهێزكردنی كاریگەری شێوازی هۆنراوە دەتوانین بڵێین زمانی هۆنراوە دەبێتە هۆی دەوڵەمەندی وشەی فەرهەنگی هۆنراوەییدا تەنها هۆنراوە وشێواز لە لایەن زمانی شیعرەوە نارازێتەوە بەڵكو دەبێت ئاماژە بۆ داهێنان وتازەگەریی لە شیعردا چونكە داهێنانی هۆنراوە لە دا هێنانی زمانی خویدایە[٤]، هۆنیار دەبێت زۆر ئاگای لە زمانی شیعری بیت چونكە هونیار لە هۆنراوەكەیدا بابەتێك دەگەیەنێت بۆخوێنەر بۆیە هەرچەندە زمانەكەی ئاسان بێت ئەوەندە خوێنەر بە ئاسانی لە هۆنراوەكە تێدەگات.

وەكو هەرچۆن ئاشكرا بووە بۆهەمووان كە زمانی شیعری لەنێو هۆنراوەی كلاسیكی كۆن و نوی دا زۆر جیاوازی لە نێوانیان ندا هەیە، نموونە لەسەر باسەكەمان هۆنراوەی كلاسیكی كۆن دەبێ هۆنیار زۆر ئاگای لەوشەكانی هەبێت وهەروەها زۆر ئاگای لە لایەنی رەوانبێژی و كێشی وسەروا نێو هۆنراوەكە بێت بۆیە زۆر جار هۆنیار تووشی گیرو گرفتیزمانەوانی دەبێت.

نموونە لەسەر باسەكەمان : ئەم دێرە هۆنراوەی (نالی) شاعیركە تیای باسی جوانی خۆشەویستەكەی دەكات ودەڵێت:

برۆت هەر چین و، بەرچەم چین لەسەرچین

ئەمانە چینەبە، قوربان، پێم بڵێ چین؟[٥]

زمانی هۆنراوە لەهەموو ئیش وجۆری وشە نیۆ هۆنراوەكە رەنگی داوەتەوە، چونكە زمان تەنیا هۆكاری تێگەیشتن نییە بەڵكو جۆرە پێوەندییەكی قوولی هەیە لە نێوان بیرو هۆش لە گەڵ رەسماوشەكان هەربۆیە زمانی هۆنراوە بەشێكی گرنكە لەپێشكەوتنی زمانی ئاسایی هەروەها رەنگی دەداتەوە لە بەرهەمی هۆنیاران ونووسەران[٦].

زمانی هۆنراوە جگە لەوەی كە هۆكارێكە بۆداهێنانی هۆنیار ونوێكردن لەوشەكان هەروەها هۆنیار كارلێكردن لەنێوان ڕەگەزەكان دەكات هەروەها پەیامی هۆنراوە لە تێكەڵبوونی وشەكان دەگەیەنێت هەروەها گۆران بەرهەم دەهێنێت و كاری نوێ ئەنجام دەدرێت هۆنیارانی رێبازی كلاسیكی توانیبوون بەچەندین وشەی نۆی كوردی پەتی هۆنراوەكانیان برازێننەوە هەر لەسەردەمی نالی وسالم وكوردی مەحوی (١٨٣٠-١٩٠٦) كە

له دوای ئەو شاعیرانە هەر هەمانی زمانی ئەدەبیەکەی نالی بەکارهێناوە و لەشیعرەکانیدا وهەر شانازی بە دیوانە شیعریەکەی کردووە وتوویەتی:

بنووسە پیری دڵم ئەمری کرد، ئیتاعەی کرد

لەئیتداوە کە بەستێ موناسیبی دیوان

گەدایەکی وەکو مەحوی، قەلەندەرێکی کورد

میسالی پادشەهی فورسە، صاحبێی دیوان[٧].

ئێمە ئەگەر بینە سەر هۆنراوەی نوێ وهاوچەرخدا زۆرجار رێبازی لاوان چڕ دەکرێتەوە، ڕەنگە ئەوەی هۆنیار دەیڵێت لای خوێنەر ئەو چەمکە وپێناسەیە نەگەیەنێت، بۆیە دەبێت زمانی شیعری تایبەت هەڵبژێرێت تاکو ئامانجی هۆنراوەکە بگەیەنێت بۆ خوێنەر زمان وشێوازی هۆنراوە بۆ کارێکردن بەرانبەر پەیامی پڕلە مەبەستی دەق دەگەیەنێت کارلێکردن لەنێوان رەگەزەکان و بابەتی لادان گرنگە لە دەقەکەدا، زۆرجار لەهۆنراوەی زق دیارە و لە هۆنراوەکە رەنگ دەداتەوە[٨].

هۆنراوە تەنیا هونەر نییە بەڵکو چەمکی کۆزانیاری دەگرێتەوە چونکە ئەگەر داهێنان لە چەمکی هونەرەکانی تری نەبێت ئەوابە هونەری هۆنراوە بەناوبانگ نابێت، هەروەها هۆنیار لە رێگەی شێوازی هۆنراوەکەی خۆی دەناسێتێت.

هۆنراوەی نوێ وهاوچەرخ پڕە لە هەڵوەیستی ئارام بەخشە و هەرەها راستەوخۆ پێوەندی بە بنەماکانی دەروونی هەیە چونکە پێوەندی بەئاوازی پڕ هەستی دڵە بۆ نموونە ئا ئەوەتە شاعیری گەورەمان گۆران بەم شێوەیە هۆنراوەکەی خۆی داڕشتووە وباسی جوانی سروشتی کردووە :

کۆمەڵە شاخێك سەخت وگەردن کەش

ئاسمانی شینی گرتۆتە باوەش

هەر ئەڕۆن ناکەن پێچی شاخ تەواو

هاوار و هاژەی کەف جەرێنی چەم[٩]

هەروەها گۆران لە هۆنراوەیەکی تردا بەوە سفێکی ترەوە وشێوازێکی ڕەنگین هۆنراوەکەی داڕشتووە :

جادە چۆڵ و سێیەربوو، کات بەیانی

ئەڕۆیشتم خەیاڵاوی ئەمڕوانی

بۆسەوزایی دەرو پشتم، بۆئاسمان

بۆ شاخی بەرز، خانووی تازە، دنیای جوان...[١٠]

لێرەدا گۆران بەشێوەیەك هۆنراوەکەی هۆنیویەتەوە کە خوێنەر هەست دەکات گۆران بە جل وبەرگی سروشتەوە خۆی بەستووە بە زمانێکی سادە وساکارو شێوەی وشەکانی و ئاوازی بەروونی خوێنەر لێی تێدەکات.

تەوەرەی دووەم: شێوە لە هۆنراوەی کوردیدا

شێوەی هۆنراوەی زیندوو ئەوەیە کە لەگەڵ تێکەڵبوون بەردەوامدایە لەو کاتەی کەئادەمێزاد و هۆنراوە پەیوەندی بەیەکتربووە هەتا ئێستا هۆنراوە و شێوەی هۆنراوە شێوەیەکی هۆنراوەیی و کەرەستەی جۆراو

جۆری وەرگرت ولە هەموو کاتێکدا لە گۆڕان پێشکەوتندایە، دەتوانین بڵێین هۆنراوە کزی لای هەبێ بەڵام لەوەستان نییە.

هۆنراوەی کوردی بەتایبەتی هۆنراوەی کلاسیکی کۆن زمانەکەی تێکەڵە لە وشەی عەرەبی و فارسی وتورکی، ئەویش لە ئەنجامی کارتێکردنی رووناکبیری ئەو نە تەوانە لەگەڵ رووناکبیرانی کورد و (هۆنیار ووشەی هەموو هۆنراوەی رۆژهەڵات و زمانانی رۆژهەڵات بە موڵکی خۆی دەزانێ، لەبەر ئەوە وشە نێو هۆنراوەی کوردی ئەو سەردەمە، لە کوردی وعەرەبی وفارسی وتورکی و زۆر تەعبیر و ئیسلامی ئایینی تیکەڵە[11].

شێوەی باوی هۆنراوەی کوردی هەر لە کۆنەوە شێوەی کێشەکانی هیجا – فۆلکلۆر – بووە بەتایبەتی ئەو گەنجینە گەورەیەی هۆنیارانی ناوچەی هەورامانا و رەنگەنە بۆیان بۆجی هێشتووین هەموو لە شێوەدا ئەو کێشانەن و دیاردەکە جووت قافیە – مەسنەوەی لە هۆنراوەکانیان بەکارهێناون[12]، بەڵام بڵاوبوونەوەی رووناکبیران لە کوردستاندا بەتایبەتی رووناکبیرانی ئاسیینی وتاوسەندنی دەریاکانی هۆنراوەی عەرەبی – عەرووزی عەرەبی لە لایەك وهەڵکەوتنی زۆربەی هۆنیارە کلاسیکیە کوردەکان لەو جیهانە ئایینیەدا بووە هۆی ئەوەی شێوەی هۆنراوەی کلاسیکی کوردی یەك قالب وەربگرێت، بەڵام لەسەرەتای سەدەی بیستەم وبڵاوبوونەوەی رۆژنامەو گۆڤارەکان بەزمانی کوردی یەوە پەیوەندی پەیداکردن، لەگەڵ رووناکبیرانی رۆژئاوای راستەوخۆ بووە هۆی گۆرانی قالبی هۆنراوەی کلاسیکی کوردی زۆر لە هۆنیارەکان گەرانەوە سەر کێشی خۆماڵی کوردی پەتی.

لەماوەی نوێکردنەوەی هۆنراوەی کوردی وبە تایبەتی لە ماوەی نێوان ساڵانی ١٩٢٠–١٩٣٠ دەتوانین هۆنراوەی بڵاوکراوەی کوردی دابەشی بەسەر سێ قۆناغ بکەین :

١. قۆناغی لاسایی کردنەوەی زمانی هۆنراوەی کلاسیکی کوردی.
٢. قۆناغی کاریگەربوون بە زمانی هۆنراوەی تورکی – عوسمانی.
٣. قۆناغی بەکار هێنانی کوردی پەتی، هۆنراوەی کوردی نوێ.

لە قۆناغی یەکەمدا، هۆنیارەکان هەمان زمانی هۆنراوەی هۆنیارە کلاسیکیە کان پەیرەو کردووە هۆنراوەکانیان پرە لە وشەو دەربڕینی زمانە رۆژهەلاتییەکان، کۆمەڵێ هۆنیارانی لاوی ئەو سەردەمە کە زمانی تورکی یاخود ئینگلیزیان دەزانی بەتایبەتی گۆران و رەشیدنەجیب وشیخ نووری ئاگاداری شێوەی نوێی هۆنراوەی کوردی وئەورووپی بووبوون بارودۆخێکی نوێیان بۆ هۆنراوەی کوردی سازکرد، هۆنراوەی کوردی ئەوەندەی لە ناوەڕۆکدا نوێ بووەوە ئەوەندەش لە شێوەدا هاتە پێشەوە، ئەگەرچی تەواو دەستبەرداری کێشی پارسەنگی دوو نیوە دێروجووت قافیە نەبوون بەڵام جۆرە هەناسەو دابەشکردنێکی نوێیان خستە نێوان دێڕ ونیوە دێرەکانی هۆنراوە هەروەها سەرواکانیش کەمێك لەیەکتر دوورکەوتنە وهەناسە و ئاوازی تێهەڵکێش کەوتە نێوانیانەوە، ئەگەرچی پاش ئەو هەناسەو ئاوازانە دەچوونەوە سەر یەکتری لێرەدا بەشێك لە هۆنراوە کانی – رەشیدنەجیب دەخەینە بەرچاو کە ساڵی ١٩٢٦ دا نووسیویەتی :

ئەوقاتێ ئەبێ، ڕوحم ئەکا تەرکی مەکانی

وەك تەیری جینانی

هەروەك، كە وەرس بووبێ،

لەدیداری حەقیقەت

یەعنی، كە لە، زات

تەسلیمی خەیاڵاتی ئەكا

دەستی عەنانی(١٣)

لە قۆناغی دووەمدا بەهۆی ئەوكاریگەرییەی هۆنراوەی توركی بەسەر هۆنراوەی كوردی وای لێهاتبوو زمانی هۆنراوەی كوردی، لاسایی وكاریگەرێتی زمانی توركی عوسمانی پێوە دیار بێت وچەندین وشەو دەربڕینی توركی – عوسمانی و عەرەبی ئەو وشە عەرەبییانەی كە ئەو كاتە لە نێو ئەدەبیاتی توركیدا بەكاردەهاتن – بێنە نێو هۆنراوەی كوردییە وە، هۆنیارانی ئەم قۆناغەش بەپلەی یەكەم بریتی بوون لە (شێخ نووری شێخ سالّح، رەشید نەجیب كە لە پێشەوە باسمان كردن و هۆنراوەێشی بۆی نووسیبوون.

لە قۆناغی سێیەمدا، هۆنیاران بەرەبەرە خۆیان دوورخستەوە لەبەكارهێنانی كەرەستە و دەربڕینی بییانی وزیاتر كەوتنە كۆكردنەوەی كەرەستە خۆماڵییەكان هەروها لە هۆنراوەكانیاندا بە كاریان دەهێنا، ئەم دیاردەیەش لە سەرەتای سالآنی سییەكانەوە دەست پێ دەكات.

د. عیزەدین مستەفا ڕەسوول باسی ئەم قۆناغەیە بەتەواوەتی كردووەو وتوویەتی: ((بەدەم بزووتنەوەی ئازاد یخوانەی كوردەوە زمانی كوردی پوخت یاپەتی هاتە كایەوە ئەم بزووتنەوەیە لایەتێكی سلبی هەیە، كە بەرەو پێشچوونی ئاسایی ووشەی زمان پشتكوێ دەخات وئەمەش بەرچاو تەسكی یە تەسكی یە، لایەنی ئیجایش هەیە كە چوونەوە ناو كوردەواری و سروود بۆ ووتنێتی بە زمانێك كە تێی بگات))(١٤)، لەم قۆناغەشدا رۆڵی هەریەك لەم هۆنیارانە (پیرەمێرد، گۆران، شێخ نووری، مامەندكەركووكی) لە بەرچاوە كە لەهەندێ هۆنراوە بڵاوكراوەكانیاندا هەوڵیان داوە زیاتر بگەڕێنەوە سەر بەكارهێنانی كەرەستە خۆماڵییەكان، بەتایبەتی (پیرەمێرد) كە (گۆران)ی هۆنیار خۆی لەوەسفی ئەوەدا دەڵێت : (شیعری پیرەمێرد فۆلكلۆری كوردی، هەڵبەستی شێوەی گۆرانی تەئسیری تی كردوە هەروەها ئەدەبی توركیی تەئسیری هەر لە سەر دیار بوو پیرەمێرد قوتابخانەیەكی تایبەتی نەبووە بەلام شیعرەكانی زۆر تەئسیری لەلاوان ئەكردو جۆشی پێ ئەسەندن ئەگەر بەراوردێك بكەین لە بەینی شیعرەكانی ئەو وەی قوتابخانەكەی ئێمە ئەبینین شیعری ئەو (قەومی) تر بوو، سنعاتی كوردی وەهەستی كوردی زیاتر پیشان ئەدا)(١٥)، هۆنراوەی (من و ئەستێرەكان) نموونەی ئەو هۆنراوەیە كە پیرەمێرد زماننێكی پاراوی تێدا بەكارهێناوەو تا ڕادەیەكی زۆر دووری خستۆتەوە لە كەرەستەی بیانی هەروەها شێوازێكی تایبەت هۆنراوەكەی داڕشتووە ئەمەش نموونەی چەند دێڕێكە لەو هۆنراوەیە:

ئەستێرە بەرزەكان، ئەدرەوشێنەوە بەشەو

وەك من بەداخەوەن نەسرەوتیان هەیە نە خەو

چەند ساڵە، ئاشنای شەوی بێداری یەكترین

وەك سەرسەرین، شەوێ ناكەینە سەرسەرین

شەو شەونمی ئەوانە چیمەن ئاو ئەخواتەوە

رۆژ هەڵمی ئاوی چاوی منه، سەر ئەخواتەوە[١٦].

سالانی پەنجاكانی ساڵانی شۆرشی نوێی شیعرەكانی گۆرانی هۆنیار بوو هۆنیارانی وەكو كامەران موكری ودیلان و هەردی وكاكەی فەلاح — كامەران موكری ودیلان و هەردی وكاكەی فەلاح هۆنراوەی سەربەستیان نووسی هەروەها بەرهەمەكانیان لە رۆژنامەكانی ئەو كاتەدا بڵاودەكردەوە وەكو رۆژنامەی (ژین) هەر بەشێوازێكی نوێ وجووت سەرواو وكێشدار هۆنراوەیان بڵاودەكردەوە.

ئەم گۆرانكاریانە لە هۆنراوەدا تەنها لە شێوەو شێواز نەبوو بەڵكو لەسەر ناوەرۆكی هۆنراوە لای هۆنیاران بوو چونكە هۆنیارانی كورد تارادەیەك ئاگایان لەبارودۆخی ئەو كاتەی كوردو ئامانجی نەتەوەكەیان لە هۆنراوە دەربریوە بەمە كارێكی گەورەیان كردبووە سەر بیرو باوەری كوردایەتی و رێگای ئازادی و سەربەستی ژینی بەختیاری خۆیان نیشان دەدەن[١٧].

لەو گۆرانكاریانە لە ژیان و ژینگە داو لەرێ كۆمەڵەكەیان لە هۆنراوەكانیاندا بە قالبێكی نوی وشێوازێكی تازە نووسیان وبەتێكەڵبوونیان لەگەڵ كەلەتوورو هۆنراوەی جۆراو جۆریان نووسیبوو هەروەها بابەتەكانیان باسی ئازایەتی وسەربەستی كچ و ئافرەت و وخوێندن وفێربوون بووە هەروەها خۆشەویستی خاك ونیشتمانیان لە بیرنەكردووە وهەردەم باسیان كردووە لە هۆنراوەكانیان:

كەس نییە هاوارە ! هاوارێ بكا ئەی كورد لەبۆت

هەڵدرا ورگیان، خنكان وسومان وەك بزۆت

گەورەوو كچكەو پیاوو كورو كیژ شێخ ومەلا

خوێنی كورد رێژرا بە غەدری عەینی دەشتی كەربەلا[١٨]

هەروەها زۆربەی هۆنراوەكانیان باس لە هەژاری ژیانی میللەتی كوردی ئەو كاتە كردبوو، هەر لەو كاتەدا هۆنیارانی كورد هەستیان بەو دەردەیان كردبووبێ ولەهۆنراوەكانیاندا دەربریوە:

تووشی دەردێكم لە هیچ دەرمانگە دەرمانی نییە

دڵ پەرۆشتێكی هەیە ئارام و وێستانی نییە

گورگە بۆزو گورگە شین وگورگە رەش چوونە مەلاس

مێگەلی كوردی لە شیوو هەردەیە شوانی نییە[١٩]

یان شێخ نووری كەباس نیشتمانی كردووە و دەڵێت:

گەر ئاو بدرێم وشەفیقانە بكێڵرێم

پشكووتنی گۆپكەی ئەمەلم حازری ئانە

ئەو خەلفە نامەمی لق وپۆپ ناسك پیرم

بێ ئاویە ئەسبابی بەهارم كە خەزانە[٢٠].

بارودۆخی كوردستان لەوكاتەدا بارودۆخێكی نوێ بوو لە هۆنراوەدا بەتایبەتی لەپاش ساڵانی١٩٧٠ هۆنراوەی نوێزمانێكی نوێ تاقیكردەوەی نوێ دەربرینی نوێ هەموویان كاری كردە سەر، رەوتی ئەدەبی كوردیدا هەستیارانی كورد دەبووایە شێوەیەكی نوێیان دروست بكردایە لە هۆنراوەكانیان واتە بزووتنەوەی شۆرشە نوێیكان لە كوردستان كاری تایبەت بەسەر هۆنیارەكان كردبوو.

پاشان شێوەی نوێ لە هۆنراوەی کوردیدا کە لە دوای ساڵی ١٩٧٠ هەتاکو ئیستا بەردەوامە و دەبێت لەرووی ئەوەوە کە گۆرانکارییە لە شێوە وشێوازو دەربرینی هۆنراوەکان هەمووی سەرنج ڕاکێش بوو بەتایبەت شێوە بەو پێیەی کە ئاسۆیەکی فراوان و پەل هاویشتنی زیاتر هەیە ناکاتە ئەوەی کە بزووتنەوەی داهێنان تیایدا ئاسانتر و سووکتربێت لەوەی کەلە پێشەوە هەبوو گومانیش لەوەدا نییە کە تواناو ڕادەی ڕووناکبیری هەر هۆنیارێك لە هۆنراوەکانیدا رەنگی داوەتەوە، ئایا ئەو هۆنیارە تا چ رادەیەك توانیویەتی لە دارشتنی هۆنراوەکەی شێوەیەکی توندو قووڵ بەۆژێتەوەو مەبەستەکەی دەربڕێت[٢١].

هۆنراوە ئەگەر خەڵکەکە سوود لێی وەرنەگرێت و لەبەری نەکات یاخود رووناکی نەخاتە دڵ و دەروونی خەڵك بە هۆنراوە ناژمێردرێت:

شیعری گیانی تیابێ بژی و ببزوێ

زمانی دڵ بزانێ وباش پێی بدوێ[٢٢].

هەروەها ئەگەر بگەڕێنەوە سەر زمانی هۆنراوەی کوردی نوێ و هاوچەرخ دەبینین هۆنیار ژمارەیەکی کەم لەوشەو هەڵەبژێرێت بەشێوەیەك کە واتای هۆنراوەکەو وێنەی هۆنراوەکە وەکو تابلۆبەکە خوێنە رلێی تێدەگات وەکو تابلۆیەکی جوان ورەنگین هەست و نەستی هۆنیارەکە وەك مرۆڤێك لە نیو ژینگەکە (ژینگە کۆمەلایەتییەکە) دەژێت، هەمان شێوەورازی خەڵکەکە لەژیانی رۆژانەی بەکاردەهێنێ بۆ نووسینی هۆنراوەکە پەنا دەباتە سەر زمانی یەکگرتووی ستاندەر بۆ دەوڵەمەندکردنی هۆنراوەکانی[٢٣].

بۆ نموونە ئەگەر بڕوانینە ئەم پارچە هۆنراوەی گۆران ئەوا دەبینین وهەست دەکەین چەند زمانەکەی سەرنجڕاکیش وناسکەو بە ئاسانی لەبەر دەکرێت :

لەژێر ئاسمانی شێنا

لە پاڵ لووتکەی بەفرینا

کوردستان گەرام

دۆڵاو دۆڵ پێوام

نە لە شارو نە لەدێ

نەمدی کەس

وەك تۆ جوان بێ

تۆیت و بەس[٢٤].

هەروەها لە هۆنراوەیەکی تردا بەهەمان شێوازی هۆنراوەیەکی دی نووسیوە بە شێوەیەك خوێنەرو گوێگر هەست دەکەن بەئاسانی هۆنراوەکە:

چادە چۆڵ وسێبەر بوو، کات بەیانی

ئەڕۆیشتم خایاڵاوی ئەمڕوانی[٢٥].

هەروەها روژبە رۆژ هۆنراوەی کوردی بەرەو پێشکەوتن دەروات بەشێوازێکی نوێ وشێوەیەکی تازە وزمانێکی کوردی قووڵ وئاسان هۆنیاران هۆنراوەکانیان دەنووسن بۆ ئەوەی بگەنە ئامانجەکانیان.

ئەنجام

له ئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەمان گەیشتنە ئەوەی کە بڵێن شێوە وشێواز هەر لەسەردەمی دایکبوونی هـۆنراوەی کـوردی کاریگـەری گرنگـی هـەبووە بـۆ پێشـکەوتنی هـۆنراوە چـونکە شـێواز بابـەتێکی گرنگـە لـە هۆنراوەدا وێنەیەکی سەربەخۆیەو کاریگەری بەسەر هۆنراوەی کوردی دەکات.

جگە لە شێواز شێوەش هەیە کە ئەوپەری گرنگی خـۆی هەیـە بەسـەر هـۆنراوەدا و هـەموویان دەبێت بەزمانێکی ڕەوان وکاریگەر هۆنیار بەکاریان بهێنێت لە هۆنراوەکەیدا کە شـێواز ئامادەکردنـە بـۆ بـەکارهێنانی زمان لە دەقدا و دەسـەڵاتی خـۆی هەیـە لـە ئەدەبـدا لێرەدا دەبـێ ئامـاژە بـەوە بکـەین کـە زمـانی هـۆنراوە گرنگییەکی ئەو تۆی هەیە بەسەر هۆنراوەکـە وخـاڵێکی گرنگـە بـۆ ئـەوەی کـە خوێنـەر هەسـت بـە ئاسـانی و مۆسیقای هۆنراوەکە بکات لەرێی شێوەو شێوازی نووسینی هۆنیارەکە.

جگە لە لەشێوەو شێواز و زان کیش و سەرواش هەیە کە ئەو پەری کاریگەرە بەسەر هۆنراوەکە بۆیە ئەڵێن هۆنراوەی کلاسیکی قورسە چـونکە کـێش و سـەرواکەی زەحمەتـە وشـێوەو شێوازەکەشـی بـە ئاسـانی خوێنەر لێی بکێناکات و هۆنراوەی کوردی نوێ و هاوچەرخ شێوەو شێوازی نووسینی ئاسانە و هۆنیـار هـەموو دا هێنانی خۆی لە نێو هۆنراوەکە دەربڕیوە.

پەراوێز:

---

[1] بڕوانە حەمەنووری عومەر کاکەیی، شێواز لە شیعری کلاسیکی کوردی، نامەی ماجستر، زانکۆی سەلاحەددین، کۆلێژی ئاداب، ١٩٨٩، ل ٩.

[2] بڕوانە هۆراس، هونەری شیعر، وەرگێڕانی حەمید عەزیز، چاپی ٢، چاپخانەی چوار چرا، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل ١١.

[3] عەزیز گەردی، ڕەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا، بەرکی سێەم، سلێمانی، ١٩٧٩، ل ٩.

[4] برِانە : د. نصرت عبد الرحمن، الصورة الفنية في الشعر الجاهلي في ضوء النقد الحديث، عمان، الاردن، ١٩٧٦، ص ١-٢.

[5] دیوانی نالی، مەلاخدری ئەحمەدی شاوەیس میکائیکی، لێکۆڵینەوە لێکدانەوەی مەلا عبد الکریمی مدرس وفاتح عبد الکریم، چاپی ٣، تهران ١٣٧٩ی فارس، ل ٣٤٦.

[6] بڕوانە : محمد الاسعد، مقالة في اللغة الشعرية، مؤسسة الدراسات والنشر، بيروت، ١٩٨٠، ص ٣٧-٣٨.

[7] دیوانی مەحوی، لێکدانەوەو لێکوڵینەوەی مەلاعبد الکریمی مدرس، محمدی مەلا کریم، بەغدا، ١٩٧٧، ص ٣٤٨.

[8] بۆ زیاتر زانیاری دەربارەی ئەم بابەتە بڕوانە : سعید الورقی، لغە الشعر العربی الحدیپ، دار النهچە العربیە، ١٩٨٤، ص ٧٠-٧٤.

[9] دیوانی گۆران، بەهەشت و یادگار، چاپی دووەم، تەهران، ١٣٨٥ فارسی، ل ١٢٧-١٢٨.

[10] دیوانی گۆران، ل ٢٨.

[11] رەفیق حلمی، شعروئەدەبیاتی کوردی، ب١، ح٢، هەولێر، ١٩٨٨، عەلائەالدین سەجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، ژ٢، بەغدا، ١٩٧١، عەزیز گەردی، کێشی شیعری کلاسیکی کوردی، هەولێر، ١٩٩٩.

[12] خورشید رەشید ئەحمەد، رێبازی رۆمانتیکی لە ئەدەبی کوردیدا، بەغدا، ١٩٨٩.

[13] ئومێد ئاشنا، رەشید نەجیب ونوێکردنەوەی شیعرو نووسینی کوردی، گۆڤاری، ژمارە ٢١، ساڵی ١٩٨٦.

[14] د. عیزەدین مستەفارەسوول، ئەدەبیاتی نوێی کوردی، هەولێر، ١٩٩٠، ل ١٤٩.

[15] فاروق عەلی عومەر، رۆژنامەگەریی کوردی لە عێراقدا – بەراییەکان ١٩١٤-١٩٢٩ هەولێر، ٢٠٠١، ل ٦٢.

[16] دیوانی پیرەمێرد، کۆکردنەوە پەراوێزنووسینی، محمد رسول هاوار چاپی یەکەم، چاپخانەی شڤان، ٢٠٠٧.

[17] مارف خەزنەدار، لەبابەت مێژووی ئەدەبی کوردی یەوە بەغدا، ١٩٨٤، ل ١٢٩.

[18] رۆژنامەی ((ژیان))، ژمارە ٣١٦، سلێمانی، ١٩٣٢/٣/٢٤.

[19] گۆڤاری زاری کرمانجی، ژمارە ٦، رواندز، ١٥ی جەمادی یەکەم، ١٩٤٥، ل ١٣.

[20] رۆژنامەی ((ئومێدی ئیستیقلال))، ژمارە ٣، سلێمانی، ١٩٢٣/١٠/٤.

[21] مارف خەزنەدار، مێژووی ئەدەبی کوردی، چ ٢، ب ٥، ٢٠١٢.

[22] بڕوانە : دیوانی گۆران، ل ١١٢.

[23] محەمەد مەعروف فەتاح، لێۆڵینەوە زمانەوانییەکان، کۆکردنەوەو ئاماوەکردنی شێروان حسێن حوشناو وشێڕوان میرزا قادر، هەولێر، ٢٠١٠، ل ٤١٨.

[24] دیوانی گۆران، ل ٢٨.

[25] دیوانی گۆران، ل ٢٨.

سەرچاوەکان:

بەزمانی کوردی:

١. ئومێد ئاشنا، ڕەشید نەجیب ونوێکردنەوەی شیعرو نووسینی کوردی، گۆڤاری بەیان، ژمارە٢١، ساڵی ١٩٨٦.
٢. حەمەنووری عومەر کاکەیی، شێواز لە شیعری کلاسیکی کوردیدا، نامەی ماجستێر، زانکۆی سەلاحەدین ککۆلێژی ئاداب، ١٩٨٩.
٣. خورشید ڕەشید ئەحمەد، ڕێبازی ڕۆمانتیکی لە ئەدەبی کوردیدا، بەغدا، ١٩٨٩.
٤. دیوانی "پیرەمێرد"، کۆکردنەوە پەراوێزنووسینی محەمەد رەسول هاوار، چاپی یەکەم، ٢٠٠٧.
٥. دیوانی گۆران، بەهەشت و یادگار، چاپی دووەم، تەهران، ١٣٨٥.
٦. دیوانی مەحوی، لێکدانەوەو لێکۆڵینەوەی مەلاعبد الکیمی مورسی، محمد مەلاکەریم، بەغدا، ١٩٧٧.
٧. دیوانی نالی، مەلاخدری ئەحمەدی شاوەیسی یە میکایەلی، لێکۆلێنەوەو لێکدانەوەی مەلا عبد الکریمی مودەرسی فاتح عبد الکریم، چاپی ٣، تەهران ١٣٧٩ فارسی.
٨. دیوانی نالی، مەلاخدری ئەحمەدی شاوەیسی یە میکایەلی، لێکۆلێنەوەو لێکدانەوەی مەلاعبد الکریمی مودەرس فاتح عبد الکریم، چاپی ٣، تەهران ١٣٧٩ فارس.
٩. ڕەفیق حیلی، شیعر و ئەدەبیاتی کوردی، بەرگی ١، چاپی ٢، هەولێر، ١٩٨٨.
١٠. علا ءالدین سجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی٢، بەغدا، ١٩٧١.
١١. عەزیزگەردی، کێشی شیعری کلاسیکی کوردی هەولێر، ١٩٩٩.
١٢. عەزیز گەردی، رەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا، بەرگی سێیەم، سلێمانی، ١٩٧٩.
١٣. هۆراس، هونەری شیعر، وەرگێرانی حەمید عەزیز، چاپی٢، سلێمانی، ٢٠٠٥.
١٤. عیندە دوین مستەفا رەسول، ئەدەبیاتی نوێی کوردی، هەولێر، ١٩٩٠.
١٥. فاروق عەلی عومەر، ڕۆژنامەگەریی کوردی لە عێراقیدا بەراسییەکان ١٩١٤–١٩٢٩، هەولێر، ٢٠٠١.
١٦. ماروف خەزنەدار، لەبابەتمێژووی ئەدەبی کوردی یەوە، بەغدا، ١٩٨٤.
١٧. ڕۆژنامەی (ژیان)، ژمارە ٣١٦، سلێمانی ١٩٣٢/٣/٢٤.
١٨. گۆڤاری زاری کرمانجی، ژمارە ٦، ڕواندز، ١٥ جەمادی یەکەم، ١٩٤٥.
١٩. ڕۆژنامەی (ئومیدی ئیستقلال)، ژمارە ٣، سلێمانی ١٩٢٣/١٠/٤.
٢٠. ماروف خەزنەدار، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی ٢/ بەرکی ٥، ٢٠١٢.
٢١. محەمەد مەعروف فاتح، لێکۆلینەوە وزمانەوانەییەکان کۆکردنەوەو ئامادە کردنی شیروان حسین خۆشناوو شیروان میرزا قادر، هەولێر، ٢٠١٥.
٢٢. هۆراس، هونەری شیعر، وەرگێرانی حەمید عەزیز، ژاپی دووەم، سلێمانی، ٢٠٠٥.

بەزمانی عەرەبی

١. سعيد الورقي، لغة الشعر الحديث، ١٩٨٤.
٢. محمد الاسعر، مقالة في اللغة الشعرية، بيروت، ١٩٨٠.
٣. نصرت عبد الرحمن، الصورة الفنية في الشعر الجاهلي في ضوء النقد الحديث، الاردن، ١٩٧٦.

Sources in Kurdish

1. Amid Ashta, Rashid Najib and Modernity of Poetry and Kurdish Writing, Bayan Magazine, No. 21, 1986.

2. Muhammed Anwar Aamir Khaki, Style in Classical Kurdish Poetry, MA, Salahuddin University, Faculty of Literature, 1989.

3. Khurshid Rashid Ahmed, The Romantic Doctrine in Kurdish Literature, Baghdad, 1989.

4. Burmired Library, Compilation and Writing of Comments Muhammad Rasool Hawar, First Edition, 2007.

5. Diwan Gouran, Paradise and Remembrance, Second Edition, Tehran, 1385.

6. Diwan Mahwi, analysis and study Mullah Abdul Karim teacher and Muhammad Mullah Karim, Baghdad, 1977.

7. Diwan Nali, Mullah Khudair and Ahmad Shaulismikaili, Study and Analysis of Mullah Abdul Karim Al-Murser and Fattah Abdul Karim, 3rd ed., Tehran, 1379 Farsi.

8. Rafik Hilmi, Kurdish Poetry and Literature, Part I, 2nd edition, Erbil, 1988.

9. Alaeddin Sajadi, History of Kurdish Literature, 2nd edition, Baghdad, 1971.

10. Aziz Classical Kurdish Poetry, Arbil, 1999.

11. Aziz in Kurdish Literature, Part III, Selmanian, 1979.

12. Horace, From Poetry, Translated by Hamid Aziz, 2nd edition, Sulaymaniyah, 2005.

13. Ezzedin Mustafa Rasool Allah, Modern Kurdish Literature, Erbil, 1990.

14. Farouk Ali Omar, The Kurdish Press in Iraq, The Beginnings, 1929-1929, Erbil, 2001.

15. Marvakhzandar, on topics of the history of Kurdish literature, Baghdad, 1984.

16. Xian newspaper, No. 316, Sulaymaniyah, 24 March 1993.

17. The Northern Dialectic Magazine, No. 6, Rawandes, 15 Jumada I, 1945.

18. Amal al-Istiqlal, No. 3, Sulaymaniyah, 4 October 1993.

19. Marvakhzandar, History of Kurdish Literature, 2nd edition, Part 5, 2012.

20. Mohammad Maarouf Barzanji, Studies and linguistic analyzes, by Sherwan Hussein Khoshnaoshirwan Mirza Kader, Erbil, 2015.

21. Horace, The Art of Poetry, Translated by Hamid Aziz, 2nd edition, Sulaymaniyah, 2005.

Sources in Arabic

1. Saidi Al-Tharaki, The Language of Modern Poetry, 1984.

2. Muhammad Al-Asar, article in the poetic language, Beirut, 1980.

3. Nusrat Abdel Rahman, The Artistic Image of Pre-Islamic Poetry in Light of Modern Criticism, Jordan, 1976.